

Fylke.

Den, om man vil »offisielle» opfatningen av hvad et norsk »fylke» er for noe, finner man kortest og klarest uttrykt i Aschehous' konversationsleksikon:

»Fylke er avledet av »folk» og betegner det av stammen eller dens underavdeling optagne landområde (også tildels kalt folkland). Fylket dannet oprindelig en stat med fylkestinget og en valgt høvding i spidsen». »Ved enekongedømmets opprettelse blev fylkene lokale forvaltningsområder under riket».

Såvidt jeg kan se, inneholder denne opfatningen utelukkende ubeviste ting. Den går ud fra at der i Norge før rikssamlingsperioden i det 10—11 årh. har eksistert politiske organisasjoner som med rimelighet kunde kalles »stater»; den går ud fra den samme tankegangen som Snorre, at Harald Hårfagre skapte et slags ordnet embedsverk med en jarl i hvert fylke og under hver jarl fire eller flere herser; den går ut fra at den politiske organisasjonsutviklingen i Norge har fulgt de samme linjer over hele landet — altsammen forutsetninger som efter mitt skjønn er helt uriktige.

Men for hele vår opfatning av hvordan den norske stat er blitt til, er det viktig å skape iallfall nogen klarhet over disse spørsmål, og det er det, jeg vil forsøke i det følgende — uten at det dog er min hensikt å gi nogen fullstendig behandling av alle enkeltheter angående fylkene.

Snorres konstruksjon om Harald Hårfagres »fylkesjarler» er så avgjørende drept, først av Gustav Storm, siden av Halvdan Koht¹ at det ikke er umaken verd å spille flere ord på den. Men jeg tror, man kan komme et lite stykke

lenger frem endå ved ikke å nøie sig med jarlene, men også se litt nærmere på hvad vi kan vite om hersene.

For det første er det verd å legge merke til at ordet *hersir* overhode ikke forekommer i lovsproget. Hersen har altså ikke hat noen stilling i statsforfatningen slik som vi kjenner den fra lovene, og store deler av disse går som bekjent tilbake til de eldste tider efter rikssamlingen.

De teorier som forekommer i de islandske sagaene fra det 13 årh., navnlig hos Snorre (både i Heimskringla og i den yngre Edda), har overhode ingen kildeverdi, og det eneste brukbare materialet blir derfor de få stedene, hvor *hersir* nevnes i Eddakvad og skaldekvad, samt konkrete fakta i sagaene.

I Eddakvadene nevnes hersen først og fremst i Rigsþula, hvor han bare opfattes som høvding i sin almindelighet: Jarl kommer til hallen, hvor *Hersir* bodde; han ekter hans datter, og deres søn blir Konungr. — Derneft i Guðrúnarkviða hin fyrsta (str. 9), med den samme betydningen: Herborg, Hunalands dronning, er blitt hærtatt og må hver morgen smykke hersens hustru. — Og endelig i Atlamál (str. 99) igjen med den samme betydningen: Kongen drepte vi, herser gikk os tilhånde. — De »hersbårne» i Hyndluljóð (str. 16) betyr også bare menn av høvdingeætt.

I skaldekvadene inntil utgangen av det 11 årh. — hvor ordet *herse* forekommer en 15—20 ganger — er forholdet vesentlig det samme.

Først må vi sikkert skille ut de stedene, som skriver sig fra slutten av det 11 og hele det 12 årh., og hvor ordets betydning åpenbart er helt stivnet; en fast kjenning for kongen er således nu »hersers herre»¹. Bare i et eneste av disse sene kvedene kan det se ut som om ordet virkelig har en konkret betydning; det er i Björn Krepphendes Magnusråpa, fra om-

¹ Slike steder er f. eks. Gísl Illugasons arvekvæde over Magnus Berrfótt (str. 6), Markus Skeggjasons Eiriksdrápa (str. 28), Ivar Ingemundssons Sigurdarþolk (str. 24), Noregs konungatal (str. 13) og fra det 11 årh. Stein Herðisson's Nisávisir (str. 2), Tjóðolv Arnórssons Seks-steftja (str. 34) og Arnor Jarlaskalds arvedrápa over Harald Hardråde (str. 14).

¹ Innhogg og utsyn, s. 95 ff.

kring år 1100, hvor det heter i strofe 4, idet det tales om Magnus Berrføtts kamp mot Steigar-Tores og Egil på Forlands oprørsflokk:

Ravnemætteren gjorde
rædd trøndernes skarer,
da de merket at ilden
ødet bygdene deres.

Jeg tror at kongen for alltid
endte to hersers liv.
Ulven sit huld fik atter,
ørnen fløi til de hængte.

Nogen prosakommentar til dette stedet gir Snorre, som citerer verset, ikke, og han har altså ikke hatt rede på hvad Bjørn sikter til. Men i betraktning av at ordet herse ellers aldri synes å forekomme som et levende ord senere enn hos Sigvat skald, gjør vi sikkert rett i å gå ut fra at det også her har en helt stivnet og almen betydning, som ikke tillater oss å trekke noen mere holdbare slutninger.

Men heller ikke de eldre skaldekvedene hjelper oss svært langt på vei. Det er for det første Ynglingatal (str. 14), hvor sagnkongen Jårund i Uppsala kaldes med kjenningen »hersers herre» — en lausavise av Skallagrim, som omtaler hans far Kveldulv som herse, og en tilsvarende omtale av Arinbjørn av Fjordene i Egil Skallagrimssons Arinbjørnskvida (str. 3). I Einar Skáláglams Vellekla (str. 11) har »herse» en helt almen og ubestemmelig betydning, og i Eiliv Godrunarsons Torsdråpa (str. 13) er det selve guden Tor og hans følge som kalles for »herser». — Viktigere er da begynnelsen til Eyolv Dådaskalds Banda-dråpa, hvor det fortelles om den unge Eirik Hákonsson Ladejarl, som felte den mektige høvdingen Skofte Skageson fra Møre¹:

¹ Jeg følger Gustav Storms oversettelse. Finnur Jónsson henfører *utvers* i linje 4 til kjenningen for skibet istedenfor til hersen; i så fall sier altså heller ikke denne strofen noget om at hersen har nogen rådighet over land.

På sjøkongens ski den unge
for sent om dagen
med like stor styrke
mot utværets sterke herse;
da for ham, som svinget
blodige sverd, Skofte
faldt — ulvemætteren
ofte gav ravnene føde.

Meita fór at móti
mjök sið of dag skiði
ungr með jöfnu gengi
útvers frömu herði,
Pás riðloga reiðir
randvallar lét falla
(ulfteitir gaf ötu
opt blóðvolum) Skopta. —

I Tord Kolbeinssons Eiriksdråpa (str. 6) heter det at de fleste herser med undtagelse av Erling Skjalgsson tidlig blev Ladejarlenes venner, og i Sigvats arvedråpa over Olav den hellige kalles Olav hersers drottin (str. 13) og Kristus verdens herse (str. 28). —

Dermed er dette materialet uttømt, uten at det har opplyst annet enn at hersen er en høvding. Derimot er det dog verd å legge merke til at alle de stedene hvor vi finner bestemte folk kalt herser, gjelder det Vestlandet (Møre, Fjordene, Jæren).

At dette siste ikke beror på noen tilfeldighet, får vi bekreftet ved Landnámabok, hvis genealogiske opplysninger, ialfall i nogen grad, kan gjøre krav på pålitelighet.

De hersene som her nevnes, er Arinbjørn herse av Fjordene, hvis datter Arntrud blir gift med Tore herse Roaldsson; deres søn er igjen en Arinbjørn herse. — Videre en Åse herse i Hallingdal, som muligens må opfattes som far til Vedrar-Grim herse i Sogn, far til hersen Bjørn Buna, far til hersen Ketill Flatnev; Vedrar-Grims mormors far kalles Eylaug herse i Sogn¹. Bjørn Bunas sønnesøns søn Heyangrs-Bjørn

¹ Eylaug er et personnavn som ellers aldrig forekommer. Njálssagaen kaller ham Háleyg, konge av Hålogaland. Disse slektleddene langt bakenfor landnámstiden kan naturligvis ikke gjøre krav på nogen historisk pålitelighet.

kalles også herse i Sogn. — Dernest Grim Kolbeinsson herse på *Agder* (på Hvin) og Rolv herse på Agder, som kanskje er identisk med den Rolv herse som blev gift med en datter av jarlen Håkon Grjotgardsson — Torbjørn Ormarsson herse i *Fjalafylke* — Torstein Hovde herse i *Hordaland* — Ulv Gyldir herse i *Telemark* (Tinn) — Vemund Gamle Vikingsson og hans søn Vedorm som synes å ha været herser i Sogn — og Vigfus, søn til Vikinga-Kåre, herse på *Voss*.

Ved siden av alle disse vestlandske hersene nevner Landnåmabok to stykker uten å opplyse om deres opprinnelse (Åse Ingjaldsson og Tore Hauknev), og endelig har den en eneste østlandsk herse (derimot ingen trøndsk) — nemlig Ketill Ved, herse på Ringerike; han kaldes svigerfar til Ketill Flatnev, og det kan være fristende å anta at han i tradisjonen har fått sin hersetitel, fordi han kom i forbindelse med herseætten i Sogn.

De islandske ættesagaene kjenner foruten de hersene, vi hittil har nevnt, bare noen ganske få til. Det er Bryn-julv herse på Aurland i Sogn og hans far Bjørn (i Egils-saga) og Torkel Klypp på Hordaland, sønnesøn til Hordakåre (i tåtten om kong Sigurd Sleva¹). Hauksbok kjenner en Bodvar herse på Voss, bror til Vigfus Vikinga-Kåresson — alt sammen bekrefter vårt foreløbige resultat om hersenes rent vestlandske karakter.

En tilsynelatende undtagelse er Dale-Gudbrand, om hvem Snorre forteller:

»Dale-Gudbrand het en mann; han var som om han var konge over Dalene, men var herse av verdighet. Ham stillet Sigvat Skald jevnt med Erling Skjalgsson i makt og eiendommer; Sigvat kvad om Erling:

Ikkun en stridsmann
stor som dig jeg visste;
Gudbrand heter han — vide
høvdingen rår for land.

Også i et par andre tilfelle bruker Landnåmabok herse- og kongetitlen om samme person.

¹ Flatboken I 19. Snorre kaller ham Klypp herse.

Gullhater: I begge
jevnstore, sier jeg, tykkes;
den som bedre sig kaller,
kun om sig selv lyver. —

Som man ser kaller Sigvat ikke Gudbrand for herse; men det er ikke vanskelig å forstå hvorfor Snorre har gitt ham titelen: han mente jo at den var utbredt over hele landet, og han visste med sikkerhet at Erling Skjalgsson bar den — han hadde endda en særskilt historie om Erlings hersetitel:

»Erling Skjalgsson holdt sitt bryllup om sommeren, og der var en mengde folk tilstede. Der var også kong Olav. Da tilbød kongen å gi Erling jarledømme. Erling sa da: 'Herser har mine frender været, og jeg vil ikke ha høiere navn enn de. Men det vil jeg ta imot av Eder, konge, at I lar mig være den største av det navn her i landet.' Kongen lovet ham det. Og ved avskjeden gav kong Olav sin måg Erling landet nord fra Sognsjø og øst til Lindesnes på slike vilkår som Harald Hårfagre hadde gitt sine sønner»¹.

På den bakgrunn var det nesten ikke til å undgå for Snorre å gjøre Erlings likemann Gudbrand til herse, mens vi rolig kan utmønstre titelen hans av historien.

Dette er de faktiske opplysningene. Lad oss så se på Snorres teorier — først den i Heimskringla om Harald Hårfagres statsordning:

»Han satte i hvert fylke en jarl som skulde dømme lov og landsrett og kreve sakøre og landskyld, og hver jarl skulde ha en tredjedel av skatter og skylder til bordhold og omkostninger. Hver jarl skulde ha under sig fire eller flere herser, og hver av dem skulde ha landinntekter på 20 mark. Hver jarl skulde stille til kongens hær 60 hærmenn, og hver herse 20 mann».

¹ Men det ikke kan spores påvirkning fra denne historien så sent som ved Erlend Filippusson av Løsnas død i 1407 — de islandske annalene forteller om ham at han var »den merkeligste mann av bønder i hele Norge for mange sakers skyld, fordi han aldri vilde bli ridder, uaktet kongene selv tilbød ham det».

I Eddaen går Snorres teori ut på følgende:

»I et land er der mange hereder, og det er kongers skikk å sette styresmenn over så mange hereder, som han gir dem makt over, og de heter herser eller lendmenn i dansk tunge, grever i Saksland, baroner i England; de skal også være rette dommere og rette landvernsmenn over det rike som er gitt dem til styring».

På Snorres tid var hersene forsvunnet for minst 200 år siden. Deres stilling hadde bare berodd på ætt og arv i bygden, ikke på kongelig utnevning. Nogen heredsinndeling finnes i Norge ikke annet enn på Østlandet; hersene forekommer bare på Vestlandet hvor der ingen hereder er. — Materiale til forfatningshistorie gir Snorres ord åpenbart ikke.

Med hensyn til herseinstitusjonens alder tør det være på sin plass å minne om Gustav Storms iakttagelse¹, at vi ikke finner herser i nogen av de norske utbygdene, hverken på Island, på Vestøyene eller på de britiske øer.

Storm trekker derav den slutning at »herse-titelen er opfunnet eller ialfall første gang teknisk anvendt av Harald Hårfagre og ikke tilhører tiden før ham». Uten videre bindende er denne slutningen ikke; man kan erindre om at f. eks. odelsinstitusjonen heller ikke finnes hverken på Island eller i Irland (men riktignok på noen av Vestøyene), og allikevel må ha en betydelig alder. Den lokale karakter, vi har kunnet konstatere hos hersene, gjør vel tvertimot at vi må anta dem for å være eldre enn rikssamlingen — men hvor meget eldre er et nytt spørsmål, som vi neppe har midler til å svare på.

Heller ikke vet vi noget om hvordan hersene forsvandt. Enkelte historikere har ment at lendmannsinstitusjonen er en slags direkte fortsettelse av herseinstitusjonen. Som konkret holdepunkt har man her ikke annet å peke på enn at Sigvat i sin flokk ved Erling Skjalgssons drap kaller denne for »lendmann». Men ordet »lendmann» betyr etter sitt

¹ Hist. Tidsskr. 2 R. IV 135 f.

sproglige innhold ikke annet enn en mann som har land der gir ham særlige inntekter, landskyldsinnpekt. Det ligger ikke i det noget om kongelig utnevning eller kongelig ombud; den betydningen får det først meget lenger ut i det 11 årh., og for Erling betegner ordet bare at han er en mektig og rik mann. Han kan kalles herse og lendmann om hverandre. Det eneste vi kan si, er at etter Olav Haraldssons tid finner vi ikke lenger nogen høvding kalt herse.

Men under alle omstendigheter vil det, vi har kunnet få rede på om hersene, gjøre oss tvilende overfor muligheten av å undersøke hithørende spørsmål under ett for hele landet. —

Går vi derefter over til litteraturen, viser det sig at den første, og egentlig også den eneste, studien over fylkesinndelingen i Norge er gjort av Gustav Storm i en liten avhandling fra 1877 med titlen »En levning af den ældste bog i den norrøne litteratur»¹, hvor han forsøker å føre et fylkestal som han mener å kjenne fra Hauk Erlendsson og Peder Claussøn, tilbake til Are Frode.

Nu er det for det første det betenkelige ved Storms avhandling at han ikke har gått tilbake til håndskriftene, men har nøiet sig med å trykke av de to fylkeslistene, som han mener er en og den samme, efter trykte utgaver fra det 17 og 18 årh.

Rådspør man selve kildematerialet, viser det sig, at det svikter for begge listene.

Minst skade gjør det for det håndskriftet som Storm kaller for Hauk Erlendssons. Cod. Arn. Magn. 415, 4:o, hvor det står, er nemlig uten enhver forbindelse med hr. Hauk Erlendsson². Men håndskriftet går likevel tilbake til begynnelsen av det 14 årh., og kan for den saks skyld, sammensatt som det er av forskjellig slags stoff, inneholde avskrifter av eldre materiale.

Verre er det med den listen som »står hos Peder Claussøn» og som Storm mener er en annen utgave av samme

¹ Hist. Tidsskr. 1 R. IV 478—84.

² Se senest Finn. Jónsson i fortalen til utg. av Hauksbók, s. CXXXV.

liste. Den står nemlig slet ikke hos Peder Claussøn, men bare i Ole Worms trykte utgave av hr. Peders Norges beskrivelse¹. Det er hevet over tvil at listen er satt inn i utgaven av Ole Worm, og ortografien (Hringariki; Græna fylcki, skrivfeil for Hræna fylcki) viser klart at han må ha den fra islandsk kilde.

Nu vet vi ingenting positivt om Ole Worms islandske kilder; men listen angir selv i sin innledning hvor den kommer fra: den er slik som »Ara Einarsson, kong Eistens hirdmand, det hafuer opregnit».

Sannsynligvis lar det sig gjøre å finne ut av hvem denne Are Einarsson kan ha vært. Kongesagaene forteller nemlig at i slaget ved Holmengrå (1139) falt der en islending Klemet, søn til Are Einarsson; videre forteller de også at Sigurd Slembe en vinter hadde tilhold hos en bonde på Hinnøya på Hålogaland, som var dattersøn til Einar Areson av Reykjaholar på Island og altså kanskje søstersøn til Are Einarsson². Begge disse opplysningene finnes i de delene av kongesagaene som går tilbake på Eirik Oddssons nu tapte sagaverk Hryggjarstykke.

Are Einarsson skulde forsåvidt godt kunne ha vært hirdmann hos kong Eystein Magnusson i den første fjerdedel av det 12 årh.

Fra disse sparsomme og lite innholdsrike data trekker Storm den slutning at Are Einarsson må ha »opregnet» et slikt norsk fylkestal for Are Frode, den eneste islending i begynnelsen av det 12 årh. som skrev slike ting, og at Ole Worm på en eller annen måte — helst kanskje gjennom et nu tapt annalhåndskrift — har fått opplysningen fra Are Frode.

Nu vet vi ingenting om at der i Are Frodes tapte forfatterskap har vært noe slikt som fylkeslister eller andre topografiske ting om Norge, og det hele henger åpenbart i løse luften.

¹ Se Storms egen utg. av Peder Claussøns samlede Skrifter, s. LXIX.

² Er denne kombinasjonen riktig, blir Are bror til den Ingemund prest hvis bryllup på Reykjaholar i 1119 spiller så stor en rolle i Sturlungasagaen.

Stort bedre bevent er det ikke med selve de kildekritiske prinsipper, Storm arbeider efter. Han opererer ut fra den stiltiende forutsetning, at Snorres opgaver om topografisk-administrative ting i Norge er ubetinget korrekte og nøiaktige ikke bare for Snorres egen tid, men også for den tid han forteller om — en forutsetning som utvilsomt ikke holder stikk. Når således Snorre forteller at der i Borg i Viken i 1164 blev holdt et firefylkersting for Viken, kan man ikke derav ubetinget slutte, at Viken i 1164 var inndelt i fire fylker. Man kan ikke komme lenger enn til at Snorre — kanskje for sin egen samtid — regner med fire fylker i Viken.

Nettop dette firefylkersting i Viken spiller imidlertid en avgjørende rolle for Storm, idet fylkeslistene fra »Hauk Erlendsson» og »Peder Claussøn» bare kjenner tre fylker i Viken — Hræna fylke (d. v. s. Rånrike, Båhuslen), Vingulmork og Vestfold. Han slutter derav at disse fylkeslistene må være eldre enn 1164, og at Viken en gang kort før 1164 må ha fått en ny fylkesinndeling, idet Grenland — Nedre Telemark og kyststrøket fra Skiensfjorden og sydvestover til Agder — blev skilt ut som eget fylke.

Storm er imidlertid ikke i denne forbindelse opmerksom på at »Grenlands fylki» finnes nevnt en gang meget tidligere enn 1164, nemlig i Tjodolv av Kvins Ynglingatal, fra det 9 årh., og vi er derfor først nødt til å ta standpunkt til det, som der står.

I Snorres Ynglingasaga, som er vår hovedkilde til Ynglingatals tekst, idet Snorre der citerer de strofene, han kjente og i den orden, hvori han oppfattet dem, heter det om Olav Geirstadalv:

Réð Áleifr
Upsa forðum
viðri grund
ok Vestmari.

»Olav rådet forðum over Upses vide land og Vestmar»¹.

¹ Det kan også leses *ofsa* i 1.2 og *of* i 1.4; oversettelsen blir da: »Olav rådet forðum kraftig over Vestmars vide grund».

Og dette oppfatter Snorre som omskrivninger for Vestfold, idet han i sin prosatekst uttrykkelig sier om Olav at han bare hadde Vestfold.

I Flatøyboken (II, 6), i den helt uhistoriske tåtten om Olav Geirstadalv, er denne strofen også tatt op, men her med et tillegg på to linjer:

goðum glikr
ok Grenlands fylki.

som altså går ut på at den gudlignende Olav også rådet over Grenlands fylke.

Og i prosateksten dertil heter det at Olav hadde arvet etter sin far herredømmet over de to fylker som het Upsa og Vestmar.

Vi behøver ikke her, hvor bare de to tilleggslinjene i Flatøyboken vedkommer oss, gå nærmere inn på de mange tvilsspørsmålene som ellers knytter sig til denne strofen og dens forhold til den følgende strofen.

Derimot forekommer det mig at de grunnene som senest er anført av A. W. Brøgger¹, taler sterkt for at disse linjene er uekte.

Først og fremst er det viktig at de mangler hos Snorre, der ellers har lagt så stort et arbeide på samlingen, ordningen og tolkningen av Ynglingatal. Det er fristende å tro at han har kjent dem og refusert dem som uekte; det klinger ialfall som en tone av polemik gjennom hans pointerings av at Olav »bare» rådet over Vestfold. Men hvordan det nu er med det, blir det ialfall et sterkt argument mot linjene, at de mangler hos Snorre; og videre er det å legge merke til at Tjodolv ellers aldri bruker ordet *fylke* på denne måten. — Hvis Brøgger, i tilslutning til Schück, har rett i sin opfatning av hvordan strofene bør ordnes og av hvilke linjer det er som vedkommer Olav Geirstadalv — en opfatning som forekommer mig høist rimelig — da kan disse to linjene ialfall ikke høre til her.

¹ Vestfoldminne, 1925—26, s. 172 ff.

Det lar sig også meget vel forklare at de to linjene er diktet senere — kanskje i det 13 årh. — for å støtte Flatøybokens opfatning¹ om de to fylkene, hvorav Upse er det ene, som da vel må tenkes identifisert med Grenland.

Disse innvendingene mot ektheten av linjene om »Grenlands fylke» er naturligvis ikke bindende bevisligheter: men de er likevel av så megen styrke at jeg for min del ikke våger å operere med at vi kjenner noget Grenlands fylke i det 9 årh.

I denne forbindelse kan det være verd å nevne bestemmelsen om ledingsflåten i Gulatingslovens § 315:

Pat eigu Vikverir at gera sextigu tvitugesna. oc græna skip firi².

»Grønerne», innbyggerne av Grenland, synes unektelig her å være satt i en særstilling overfor de øvrige vikverjene; men fra denne særstillingen er det riktignok et langt sprang til å kunne hevde noen stilling som »fylke» for dette distriktet, hvis det ikke ellers er oplyst noe om det.

Vi må nok trekke inn mere materiale for å få rede på spørsmålet om tre eller fire fylker i Viken. Først kan det nevnes at vi, foruten den fylkeslisten som Storm brukte, også har en som virkelig skriver sig fra Hauk Erlendsson i begynnelsen av det 14 årh.³ og som bare regner med de tre fylkene i Viken, Vestfold, Vingulmork og Rånrike.

Dernest ser det også ut til at den eldste vikske kristenretten, som i hovedsaken må være eldre enn midten av det 12 årh., regner med tre fylker i Viken⁴. Det heter nemlig her:

»Seks fylkeskirker er der i disse tre fylker, en i Konghelle, den andre i Svarteborg, den tredje på Tune, den fjerde på Aker i Oslohered, den femte på Sem, den sjette i Hedrum».

¹ Uttrykket er kanskje litt unøiaktig; Flatøyboken er jo bare en avskrift. Det er tåtten om Olav Geirstadalv som har opfatningen, og denne tåtten tør vel med rimelighet dateres til annen halvdel av det 13 årh.

² Vikverjene skal utrede 60 tyve-sesser og dessuten grønernes skib.

³ Hauksbók, utg. Finnur Jónsson, s. 502 f.

⁴ Norges gamle Love I s. 343 f., 358, 367.

Her er altså tale om to kirker i hvert av de tre fylkene, og det lar sig vanskelig tenke at hele det store området, man har villet innbefatte under begrepet »Grenlands fylke», i det hele har vært regnet med i det området, kristenretten gjelder.

Selve ordet »Grenlands fylke» forekommer vistnok bare den ene gangen i den angivelige strofen av Tjodolv av Kvin, og »Grøna fylke» som en del moderne historikere har anvendt i samme betydning, forekommer, så vidt jeg kan se, overhode slett ikke i noen middelalderlig kilde.

På den andre siden må der vel for det 13 årh. være noe som ligger til grunn for Snorres tale om et firefylkers ting i Viken. Også Historia Norwegiae, som med al rimelighet må dateres til siste halvdel av det 12 årh. kjenner fire »fylker» (*provinciae*) i Viken. Kritikken av Storms avhandling fører oss tilsynelatende ut i et vildnis av uforlikelige opplysninger.

Kanskje er det en bedre metode å ta sitt utgangspunkt i tider med et fastere, mere sammenhengende, mere uomtvistelig materiale, undersøke hvad »fylke» da er, og forsøke om man der kan få grunnlag for en opfatning av fylket også i eldre tider.

Et slikt utgangspunkt gir Magnus Lagabøters regjeringstid, 1260- og 70-årene, hvor landsloven og kongens testamente¹ gir nokså utførlig beskjed.

I testamentet skjenker kong Magnus gaver til de fattige i forskjellige deler av landet — tre mark gangbar mynt til hver skibrede — idet han begynner nordfra og går sydover. Først

til.....	Haleghaland	hvor der er 13 skibreder 39 mark
» den provins som heter	Naumdela fulke	» » » 9 » 27 »
» » » » »	Sparbyggia »	» » » 8 » 24 »
» » » » »	Eina »	» » » 7 » 21 »
» » » » »	Verdæla »	» » » (5) » 15 »
» » » » »	Skeina »	» » » 5 » 15 »
» » » » »	Stiordæla »	» » » 8 » 24 »
» » » » »	Strindar »	» » » 8 » 24 »

¹ Trykt i Dipl. Norv. IV 3.

til den provins som heter	Gauldæla fulke	hvor der er 10 skibreder 30 mark
» » » » »	Orkadals »	» » » 8 » 24 »
» » » » »	Nordmæra »	» » » 16 » 48 »
» » » » »	Raumsdela »	» » » 8 » 24 »
» » » » »	Sunmæra »	» » » 16 » 48 »
» » » » »	Firda »	» » » 15 » 45 »
» » » » »	Sygna »	» » » 16 » 48 »
» » » » »	Horda »	» » » 32 » 96 »
» » » » »	Ryggia »	» » » 32 » 96 »
» » » » »	Ægda »	» » » 15 » 45 »

Fra det sted som heter Ryarbit til den provins som heter Borgarsylo hvor der regnes 16 » 48 »

Fra Kamborn til Svinasund, som er Borgarsyslos grenser, hvor der regnes 16 » 48 »

Fra Svinasund til Albiarn, hvor der er 16 » 48 »

Likeledes i de øvre delene av riket:

til den provins som heter	Gudbrandzdalom	 30 »
» » » » »	Hada fulke	 30 »
» » » » »	Heidmork	 30 »
» » » » »	Rauma fulke	 30 »

Det er unektelig ret betydelige deler av riket, som ikke er med i denne opregningen og altså ingen gaver får: Jemtland og Herjedal, kanskje også Telemark, Østerdal, Valdres, Hallingdal, Numedal, Ringerike, Setesdal o. s. v. Men på den andre siden er testamentet så omhyggelig avfattet, at vi utvilsomt godt kan bruke det som grunnlag for en fremstilling av landets inndeling. Og det fremgår derav at kong Magnus regner med en fylkesinndeling i Trøndelag og på hele vestkysten, derimot ikke i Hålogaland, Viken og Opplandene (på Hadafylke og Raumafylke (Romerike) nær).

Landsloven (I 2) bruker i hovedsaken den samme inndelingen, bare med den undtagelse at de fleste håndskriftene her kaller Heidmork for Hæina fylke. Dog er det verd å legge merke til at til Frostatinget opnevnes nevndarmennene fra de åtte trøndske fylkene med et bestemt tal fra hvert fylke, fra Namdal, Nordmøre og Romsdal derimot med et bestemt tal fra hver skibrede.

Også til Gulating og Eidsivating skal nevndarmennene

opnevnes fylkesvis og få reisepenger av fylkekassen,¹ og opnevningen skal foregå på midfastetinget, som altså er et fylkesting². På dette samme tinget skal ombudsmannen kreve veiarbeide; fylket blir med andre ord »veikommune».

Helt klart er det imidlertid ikke hvordan det forholder sig med denne »fylkeskassen» (bondafê); pengene skal nemlig betales henholdsvis i Nidaros og i Bergen (for Frostatingslagens og Gulatingslagens vedkommende) av lagmanden og dem som forvalter bondafê. Mens utgiftene altså utredes fylkesvis, ser det ut som om selve pengene har været opbevaret og bestyret under et i Nidaros og i Bergen³.

Men dette er en nyhet i landsloven. Av de tilsvarende bestemmelsene i Frostatingsloven og Gulatingsloven fremgår det klart at tingfararfê — godtgjørelse for nevndarmennene til lagtinget — i Frostatingslagen utbetales fylkesvis — altså av en fylkeskasse — mens det i Gulatingslagen ser ut som om der efter den eldre redaksjon har været betalt fylkesvis, efter den yngre derimot (ialfall i de centrale fylkene) for hver fjerding av fylket.

Ved siden av fylkeskassene kjenner vi imidlertid også andre »kommunale» kasser (bondafê). Ledingsutgiftene utredes efter landsloven av skibredekasser, likeledes efter Gulatingsloven, efter Frostatingsloven derimot av fylkeskassen. Bøter betalt på Gulating går efter Gulatingslovens § 3 (slut-

¹ Til Borgarting er reglene øiensynlig uklare, idet det der heter at de skal opnevnes og få sine reisepenger efter gammel sedvane, fra hvert fylke eller bygdelag, og som slike opnevningssdistrikter kjender vi f. eks. Bamle, Hovin (d. v. s. Gjerpen), Numedal, Grenland.

² Hertzberg (Glossar) oppfatter midfastetinget som »heredsting», hvad der henger sammen med hans almene opfatning, at der har været en gjennomført heredsinndeling over hele Norge, og at disse hereder er områder av temmelig betydelig størrelse. Foruten i bestemmelsene om nevndarmennene omtales midfastetinget i landsleiebolken 44 og 45 — i bestemmelser som er optatt fra den gamle østlandske lovbooken — hvor det heter at kongens ombudsmann skal kreve veiarbeide på midfastetinget, og dette tinget stilles efter mit skjønn nettop i motsetning til »heredstinget» i det følgende kapitel (46), som er utgangspunkt for det detaljerte veisynet (*baugreid*).

³ Denne lagdømmets kasse i Bergen og Nidaros (eller Tautra) omtales også i kjøpebolken kap. 29, idet lagdømmets normalvekt skal opbevares der.

ningen) i en felles lagtingskasse, og av Eidsivatingskristenretten (I 34) fremgår det at både kirkebygging og skyss og veitsle til biskoppen skal bekostes av en særskilt kasse for hver tridjung¹. Men om hvordan pengene tilveiebringes og administreres i de forskjellige kasser, vet vi ingenting; vi ser bare at her har været et finansielt selvstyre som ikke kan ha været betydningsløst.

Alt av de bestemmelsene, vi hittil har citert, fremgår det klart at Frostatingslagens og Gulatingslagens »fylker» er to helt forskjellige ting, og en fremstilling av fylkesorganisasjonen før landsloven må derfor først og fremst se å få tak i hvad fylket er innenfor hvert enkelt av de to rettsområdene.

Det har også sin interesse straks å peke på størrelsesforskjellen: de åtte trøndske fylkene inneholder tilsammen 59 skibreder, de to centrale vestlandsfylkene Hordafylke og Rygjafylke hele 64, og målt ut efter antall matrikelnumre blir forskjellen enda større.

Hvis vi begynner gjennomgåelsen av fylkets administrative karakter med Frostatingsloven, er det praktisk, før vi tar fatt på selve de eldre bestemmelsene, å nevne at vi har to yngre rettsregler, av hvilke ialfall den ene kan dateres til Håkon Håkonssons tid og som begge viser at den gamle fylkesorganisasjonen er i full oppløsning; den ene (innledn., 23) gir bønderne rett til, fordi det faller dem bekvemmere, å avgjøre almindelige rettstretter på skibredeting istedenfor på fylkesting; den andre (VIII 19; XV 16) gir Ytterøya rett til å holde ting på Jørstad jevngodt med fylkesting, forbereder altså en deling av Skeynafylke.

Men i de gamle bestemmelsene er fylket her en meget vesentlig ting, det egentlige grundlaget både for administrasjonen og bondeselvstyret.

For det første er hele ledingsvesenet bygget op på fyl-

¹ Denne tridjungsinnndelingen har vel bare eksistert i de to hovedfylkene Romerike og Hedmark; vi kjenner den ialfall bare der.

ket som enheten, både for utskrivning og for materielle utredslar¹.

Derne er den kongelige ombudsmann — årmannen — her nær knyttet til fylket (I 1—2; II 23; IV 24; X 33); det er åpenbart forutsetningen at der skal være en årmann i hvert fylke, og han står i nær forbindelse med selve fylkestingsorganisasjonen og med det eldgamle fellestinget for de åtte trøndske fylkene, Øyratinget (I 4).

En gjennomgåelse av tingordningen viser også klart at fylkestinget er det egentlige tinget, som oppfyller både slike mere administrative oppgaver som vender mot staten, og fungerer som bygdeting med mere lokale oppgaver. Det eneste sted hvor det er tale om deling av et fylke i flere tinglag (X 30), er det tydelig nok at vi har med en sen undtagelsesbestemmelse å gjøre, som sikkert må ses i forbindelse med Ytterøyas rett til å holde sitt eget ting på Jørstad.

I Gulatingslagen er forholdet helt anderledes. Hverken ledingsordningen eller årmannsstillingen er der fast knyttet sammen med fylket. Fylkestinget nevnes bare en enkelt gang, som en melleminstans mellom fjerdingsting og Gulating, og om fylkeskirken sies det uttrykkelig at »vi kalder det hovedkirke». Karakteristisk er det at mens vi i Trøndelagen med temmelig stor sikkerhet kan påvise alle de 8 fylkeskirkene, lar dette sig neppe gjøre noe steds på Vestlandet.

Vistnok nevnes fylket mangfoldige ganger i Gulatingsloven, men praktisk talt alltid i forbindelse med slike ting som saksanlegg, stevning, varselfrister o. l. Utenfor rettsvesenet og rettspleien betyr det lite eller ingenting, og navnlig er det uten tilknytning til administrasjonen.

For Viken og Oplandene har vi bare så fragmentariske levninger av de gamle landskapslovene, at det her vil være naturlig heller å begynne med det geografiske avsnittet i Historia Norwegiæ, fra annen halvdel av 12 årh. (jeg citerer efter Kohts oversettelse):

¹ Edv. Bull, Leding, s. 10 f., 24 ff., 38.

»Sjølandet kan ein kalla Decapolis; for det er namnspurt for ti byar. Det rømer fire lagdøme (*patria*) med 22 fylke (*provincia*). Fyrste lagdømet blir kalla *aust i Vik*; det tek til med grensa imot Danmark og strekkjer seg til den staden som heiter Rygjarbit — der er fire fylke. Det andre er Gulatingslag og skyt seg fram til den øya som heiter Midja; der er seks fylke ... Det tredje lagdømet heiter Trondheim; det er ein fjord med trongt innlaup, men rømer åtte fylke i dei vide gøymslesekkene, og tri er utanfor, det blir elleve tilsammen. Det fjerde er Hålogaland, der folket mykje bur i lag med finnane og driv handel med dei».

»Austlandet tek til med grensa imot Gautland og strekkjer seg fram til Trondheim. Det rømer like eins fire lagdøme med tolv fylke. Det fyrste lagdømet er Raumarike og Ringarike med grannefylka sine; det andre er Telemark med bygdene burtanfor; det tredje er Heidmark med Alvdalane; det fjerde er Gudbrandsdalane med Lom og grannefylka, — det endar med det store Dovrefjellet. Dessutan finst det ymse bygder millom sjølandet og upplandet, slike som Valdres og Hallingdal og andre som høyrer under Gulatingslovene».

For Gulatingslagens og Trøndelagens vedkommende er det her helt klart at oversettelsen er riktig, at *patria* betyr lagdømme og *provincia* fylke; det stemmer med alt det, vi ellers vet, og vi behøver ikke spille flere ord på det.

Anderledes er det derimot både med Viken og med Oplandene.

For Viken tør nok også selve oversettelsen være riktig — uaktet ordningen med Borgartingslagen som eget lagdømme ikke er så svært gammel; men for Oplandenes vedkommende ser det jo med en gang ut som om Historia Norwegiæ's inndeling står i den skarpeste strid med alt hvad vi ellers vet, hvis denne oversettelsen er riktig, og dette virker så meget eiendommeligere, fordi inndelingen i lagdømmer og fylker ellers, både i Viken, Gulatingslagen, Frostatingslagen og Hålogaland, er så helt korrekt, så helt stemmende med det, vi ellers vet.

Gustav Storm mener at forfatteren av *Historia Norwegiae* er oplending, fordi han forteller så meget om Oplandene¹, Koht derimot finner dette urimelig, fordi han ikke kan tro, det er riktig, det han forteller nettop om inndelingen og om gruvedriften her.

Hvad nu gruvedrift-stykket angår er det kanskje ikke så urimelig enda. Det kan ialfall nevnes att Sven Tunberg nylig har hevdet², at det i Sverige er blitt brutt sølv fra slutten av det 12 årh. av, og at det er tyske bergfolk som har gjort begynnelsen. Videre vet vi også at det i senere tid (begynnelsen av det 16 årh.) har været sølvgruver i nærheten av Oslo, ved Gamle Akers kirke³. Myntreformene i Sverres tid (myntvesenet i Norge hadde da ligget nede i omtrent 100 år) kan kanskje også ses i denne sammenheng. Mere problematisk er gullfunnene i Vormå; men utelukket er det ikke att den kan ha ført litt gull, og der er jo dessuten også i senere tid drevet etter gull ved Eidsvoll.

Det forsiktigste tør derfor være å se, om man ikke kan få god mening i *Historia Norwegiae*s beretning om inndelingen på Oplandene ved en annen oversettelse av *patria* og *provincia*. Kanskje kan her hovedkirker og tingsteder hjelpe oss et stykke på vei.

Såvel i Viken som i Gulatingslagen og Frostatingslagen tales det om fylkeskirker. I den opplandske kristenretten derimot er de fornemste kirkene »hovedkirker», og av dem er det en i hver »treding»; i et enkelt håndskrift heter det:

¹ Umiddelbart efter inndelingen på Oplandene setter han således inn følgende: »I upplandet er det ei elv som renn ut or den store sjøen Mjøsa og ut i havet aust i Vika, og sanden i ho er raud av gull; ein gong Saksar kom der og vart var at det hadde sett seg gull fast i kløvene på uksar som sumde yver elva, førde dei burt endelaust med gull som dei hadde smelt i hop i løyndom. Like eins er det attmed byen Oslo ein stor rikdom på sylv; men ofseleg vassflaum har no stengt han for folk, so han ligg burtgøymd under berghamrane».

² Stora Kopparbergets historia I, s. 45—50.

³ *Min Akers historie*, s. 111 f.

»Der er ni hovedkirker på Oplandene nord for (firir nordan) ...»¹.

Et forsøk på å finne frem til de opplandske hovedkirkenes antall og navn vil derfor sikkert være av interesse.

Med nogenlunde sikkerhet kjenner vi nu tredingene — og dermed hovedkirkene — på Romerike (Sørum, Ullensaker og Nes) og på Hedmark (Ringsaker, Vang og Stange); vanskelighetene møter oss først når vi kommer til de andre landskapene, idet vi for Telemark, Ringerike, Østerdal mangler alt brukbart materiale.

For Gudbrandsdal kan vi derimot nok få fatt i hovedkirkene.

Der finner vi nemlig en hovedkirke i Lom², som *Historia Norwegiae* gjør til egen »provincia», og det samme gamle brevet, fra begynnelsen av det 13 årh., som omtaler denne hovedkirken, nevner også at det her på Lom blev holdt *alting*. Nu er altingene utvilsomt ting for landskaper med gammel selvstendighet³, og når vi da finner at Vågå også har hat sit alting, på Liufærwange⁴, og at dette ialfall i slutten av det 13 årh. var ting for hele Nordre Dalen (*nordæn at Rost*), kan vi sikkert regne med her å ha den andre »provincia» selv om ikke Vågå kirke uttrykkelig kalles hovedkirke. Den tredje »provincia» i dette »patria» må da — som alt Gustav Storm har pekt på — være Lesje (med Dovre), hvor vi riktignok ikke vet noget positivt om nogen hovedkirke eller noget alting, og endelig har hele den egentlige Gudbrandsdal været den fjerde »provincia»; tinget

¹ Norges gl. Love I 393; 732, anm. 1. — Når det i et bevaret stykke av en østlandsk lovbok er tale om fylker, har dette ingen beviskraft for Oplandene, idet dette fragmentet, som påvist av Sven Tunberg (*Studier rörande Skandinavien's äldsta politiska indelning*, s. 214—19), gjelder både Viken og Oplandene, og den der omtalte fylkesindelingen meget godt kan sikte alene til forholdene i Viken.

² D. N. II 4.

³ Taranger i *Hist. Tidsskr.* 5 R. V s. 1 ff.

⁴ D. N. III 185.

blev her holdt på (det nu forsvunne) Våluset i Ringebu eller på Forr like i nærheten ¹.

I denne forbindelse kan det være verd å minne om Storms iakttagelse, at vi på Oplandene finner forskjellige jordberegninger som kan stemme med Historia Norwegiæ »patriæ»; beregningen skjer nemlig i hovedbygdene omkring Mjøsa efter *såld* og *halfsåld* (hefsælda), i Gudbrandsdal efter *kyrleiga* og i Telemark og Råbyggelagen efter *kyrland* ². Slikt fellesskap i beregning peker tydelig på retts- og tingfellesskap.

Det kan naturligvis innvendes mot en slik forklaring, at bygder som Lom, Vågå og Lesje vanskelig kan være likeverdige provinciæ overfor hele resten av Gudbrandsdal, like så lite som Storelvedal og Lillelvedal ³ overfor hele Hedmark. Men noget slikt behøver jo heller ikke å ligge deri at de kalles provinciæ; det behøver ikke å ligge mer i det enn at disse fjernere bygdene har hatt en viss selvstendighet, med egne ting o. s. v., men samtidig har stått i rettsfellesskap med hovedlandskapet.

Rent metodisk er der videre det å si, at det skal meget sterke grunner til for å forkaste de konkrete, detaljerte opgavene i et gjennomgående så pålitelig skrift som Historia Norwegiæ, og vi tør derfor utvilsomt gjøre rettest i foreløbig å bygge på det.

Det vil igjen si at den gamle inndelingen på Oplandene nok forsåvidt kan ha en likhet med fylkesinndelingen annensteds, som det vesentligste innholdet av ordningen med provinciæ er tingfellesskapet; men dertil innskrenker også likheten sig.

¹ D. N. III 302; V 711.

² Mon. Hist. Norv. s. XXVII. Jfr. også slike særlige beregninger som merkrbol *dælskt* (D. N. I 169; IV 324), eyrisbol *ringsk* eller *haðsk* (fra Gudbrandsdal, Ringerike eller Hadeland).

³ Uttrykket *convallibus Albiae* — Elvdalene — i Historia Norwegiæ bør dog kanskje rettere opfattes som hele Østerdal (med Rendal) enn i denne innskrenkede betydningen (som S. Bugge holdt på); ordet *Elfr* brukes ofte som egennavn, hyppigst vistnok om Gautelven, men ikke sjelden også om Glåma (Raumelfr).

Vi er nu kommet så langt at bare Viken står igjen, med det spørsmålet vi før har vært inne på, om det der skal regnes med tre eller fire fylker.

De tre fylkene søm Storms fylkeslister og den vikske kristenretten her regner med, skulde være Rånrike, ¹ Vingulmork og Vestfold. Av dem er Rånrike og Vestfold klare og greie landskaper, med tydelige grenser, kjent gjennom hele middelalderen; men mere betenkelig er det med Vingulmork.

Alt selve navnet gjør et besynderlig inntrykk. Vingull betyr en hestepenis, og et slikt navn skulde vel ikke kunne tenkes annet enn å ta sikte på en eller annen eldgammel fruktbarhetskultus. Ingen andre norske landskapsnavn ser imidlertid ut til å kunne ha noen betydning av slik kultisk karakter, og det er ikke lett å forstå hvordan et så svært område som landet fra Svinesund til Drammensfjorden skulde kunne få et slikt navn festet på sig.

Topografisk er det heller ikke noe godt sammenhengende land. Den grensen ved Kambo, som vi har sett at Magnus Lagabøters testamente regner med og som ennå den dag idag skiller mellom Akershus og Østfold fylke, er ikke bare helt rasjonel efter nutidens topografiske forhold; men også arkeologiens og stedsnavnenes vidnesbyrd angir ganske klart at det her går en eldgammel grense i bebyggelse og samfundsordning ².

Bortsett fra de to fylkeslistene fra det 14 årh. og Ole Worms problematiske liste på grunnlag av hvad »Are Einars-son har opregnet», optrer dessuten Vingulmork bare i det 13 årh.s sagndiktning, knyttet til ting som skal ha foregått i det 9.

Riktignok er det så, som vi før har nevnt, at kristenretten teller tre fylker her, og efter sammenhengen skulde det midterste, som har de to fylkeskirkene på Tune og på Aker, omfatte omtrent det strøket, man vanlig har villet til-

¹ Når Snorre i noen fortellinger som han legger til 8—9 årh., også kaller dette landskap for Alvheim, er det, som påvist av Storm (l. c., s. 482) bare eventyr.

² Hist. Tidsskr. 5 R. IV s. 262 ff.

legge Vingulmork. Men navnet finnes hverken der eller noe annet sted i lovene, og noe grunnlag for en lære om et organisert fylke kan ikke hentes ut av omtalen av de seks fylkeskirkene i Viken.

Om hvor langt vest Viken blev regnet, er opplysningene åpenbart forskjellige. Historia Norwegiæ sier uttrykkelig at grensen er Rygjarnbit, slik at altså hele kyststrøket av det nuværende Telemark fylke — det gamle Grenland — kommer med. Slik regner også Hirdskræen (fra 1270-årene), og Snorre taler i sin Magnus Erlingssons saga på to steder om »Viken til Rygjarnbit».

På den andre siden er det som ovenfor nevnt, helt topografisk umulig at den vikske kristenretten kan ha regnet Grenland med til sitt trefylkers område, når den sydvestligste fylkeskirken er Hedrum. Ikke bare er det langt fra Hedrum til Rygjarnbit eller til de indre bygdene i Grenland, ved den nordre enden av Norsjø; men Hedrum ligger også urimelig tungvint til for al forbindelse vest- og sydvestover, uten landveisforbindelse vest over skogen og dessuten langt oppe ved Numedalslågen og derfor også med dårlig sjøværtsforbindelse. Derimot ligger den svært greit og godt til for trafikk mot øst og sydøst og også nordover langs Lågen. Når en fylkeskirke blev lagt på Hedrum, må det ha vært som naturlig samlingspunkt for søndre Vestfold og Lardal og ikke for noe annet.

Er denne oppfatningen riktig — og den er neppe lett å rokke — har altså den vikvergebiskoppen¹ som engang i første halvdel av det 12 årh. lot redigere den vikske kristenretten, ikke kunnet regne sitt bispedømme lenger enn dit, det gamle Vestfold rakk, og først etter den faste bispedømmeordningen som fulgte med opprettelsen av erkestolen i Trondhjem (1152), har det blitt mulig for ham å øve myndighet over Grenland.

Viktigere enn denne fikseringen av geistlige grenser er vel allikevel den omlegningen av verdslige administrasjons-

¹ Først over midten av det 12 årh, begynner biskoppen i Viken å føre tittel efter biskopsbyen Oslo.

forhold som vi kan konstatere i Viken i denne tid, ved opprettelsen av Borgartings lagdømme¹.

Både utgaven i »Norges gamle Love» og den almindelige rettshistoriske litteratur kaller den vikske kristenretten for »eldre Borgartings kristenrett», uaktet den ingen ting sier om at den har noe med Borgartinget å gjøre. Den første helt sikre opplysningen om at Borgartinget har myndighet som lagting, til å fastslå hvad som er lov, har vi fra 1224, da det blev »lovtatt» der, med råd av kong Håkon, biskop Nikolaus, lagrettesmenn og lagfeller, at kardinal Nikolaus's forordning av 1152 om rett til å gi gaver skal ha gyldighet². Men at sontringen mellom det vikske og det oplandske lovområdet ennå ikke har vært følt som helt avgjørende, fremgår av at det uttrykkelig sies i beslutningen at både vikverjer og oplendinger skal holde den.

Et litet intrykk av Borgartingets underlegenhet i forhold til de andre lagtingene gir det vel også, at Magnus Lagabøters landslov i 1270-årene efter al sannsynlighet er vedtatt på alle de andre lagtingene, men ikke der³.

Allikevel kan det ikke være tvil om at det engang før 1224 — kanskje 50 år før, kanskje ennå litt mer — virkelig er blitt organisert et viksk lagdømme med Borgarting som lagting, og da er det vel også at Grenland er blitt lagt til Viken, slik at det skulde kunne gå an å tale om fire »fylker» i Viken. —

Den undersøkelsen, vi hittil har gjort, har ikke direkte kunnet gi oss mange opplysninger om det som skulde være hovedsaken: fylkesorganisasjonen før rikssamlingen. Vi har vesentlig måttet nøie oss med å gjøre rede for det vi vet fra

¹ Alt P. A. Munch, Det norske Folks Hist., II Del, s. 455 f., har sett at Borgartingslagen ikke kan være organisert før efter midten av det 12 årh.; men ennå i de fleste nyere fremstillinger — således av Alex. Bugge i Norges Historie fremstillet for det norske folk — spøker den helt uholdbare påstanden om at Borgartingslagen er opprettet av Olav Haraldsson. Selve tinget kan selvsagt godt være eldre enn lagtingsordningen, f. eks. som hyldingsting for konger.

² Norges gl. Love I s. 447 f.

³ Hist. Tidsskr. 5 R. VI 329 f., 383.

det 12 til det 13 årh. Men når vi tilslutt samler billedet, kan det vel være mulig at vi kan gjøre en og annen tilbake-slutning.

På Oplandene finner vi ingen spor av noe som kunde kalles fylker. Når det et par ganger i 1270-årene brukes uttrykk som Heinafylke, Hadafylke eller Raumafylke, er det bare moderne påfund, som ikke har noenslags livskraft i sig. Vi finner her tinglagsorganisasjoner over områder av meget uensartede dimensjoner, fra territorier som Hedmark eller Romerike til isolerte bygder som Lom eller Vågå. Stedsnavn og arkeologiske forhold viser for en hel del av dem sammenheng med kultus i en tid som må ligge forut for vikingetiden¹; men derimot er der ingen ting som viser at disse tingområdene har dannet egentlige »riker». Det eneste skulde da være landskapsnavn som Romerike, Ringerike; men det er ialfall et tynt materiale å trekke slutninger av.

For Vikens vedkommende har vi sett at man i det 12 årh. regnet dels med tre, dels med fire fylker, og at overgangen fra tretallet til firetallet sannsynligvis henger sammen med organisasjonen av Borgartingslagen i annen halvdel av dette århundre, hvorved det tidligere mere selvstendige Grenland blev lagt inn under dette lagdømmet. Men vi fant ikke noe materiale som kunde vise os det reelle innholdet i det vikske fylkesnavnet; det ene fylket, Vingulmork, virket særdeles tvilsomt. For Vestfold kan vi vistnok både påvise en gammel kongsett og et felles ting, Haugating ved Tunsberg; men hverken for Grenland eller for Rånrike kjenner vi noe slikt. Kristenretten fra litt før mitten av det 12 årh. regner med seks fylkeskirker; og det lille bruddstykket av den verdslige retten regner med tre domsinstanser, halvfylkesting, fylkesting og trefylkersting². Heller ikke her får vi holdepunkter for å tenke oss landet samlet i eldgamle fylkesriker.

I Gulatingslagen er fylkesinndelingen fullt levende ennu

¹ Edv. Bull, Politiske inndelinger på Oplandene i gammel tid, i: Bygd og bonde IV (1922), s. 49—71.

² Norges gl. Love II s. 523.

i slutten av det 13 årh. og enda lenger. Fylkene her er store områder, omtrent svarende til nutidens »fylker», og lovene viser oss at de har betydning som rettsområder, utskrivningsområder for lagtinget og i enkelte andre ting. Navnene angir en forskjell mellom de to centrale fylkene, Hordafylke og Rygjafylke, eller Hordaland og Rogaland — *land*-navnene er vel de eldste — som er sammensatt med stammenavn, og så de andre fylkene, hvis navn har en rent topografisk karakter. Presisere antydninger om organisasjon av politisk art før rikssamlingen lar sig heller ikke her konstatere.

Helt tydelig er derimot den forhistoriske karakter av den trøndske fylkesorganisasjonen. Ikke bare er de små fylkene her — brøkdeler bare av den størrelse, vi hittil har måttet regne med for fylker — levedyktige på en ganske annen måte enn annensteds i landet; de er helt ned i oppløsningstiden i det 13 årh. det egentlige grunnlaget for alt offentlig liv i bygdene. Men vi kan også se at organet for fylkesfelleskapet her, Øyratinget ved Nidelvens os, må være eldre enn Frostatinget, altså sikkert eldre enn 11. årh., sannsynligvis også eldre enn 10 årh. Vi finner tydelige plasser her for fylkeskirker og fylkesting, naturlige offentlige midtpunkter i alle fylkene, og noen av dem peker helt tilbake til folkevandringstiden. Regelmessigheten i anordningen, fire uttrøndske og fire inntrøndske fylker, gjør det naturlig å tenke sig at de er blitt til ved særskilt beslutning, ikke bare ved organisk vekst, og det er da også rimelig at fellesskapet er likeså gammelt som de enkelte fylkene eller eldre.

Forestillingene om fylkene har i det 19 årh.s spekulative historieskrivning stadig vært satt i forbindelse med forestillinger om småkonger rundt omkring — småkonungar, fylkiskonungar, heraðskonungar, neskonungar — i motsetning til kongen over hele riket, Þjóðkonungr eller einvaldskonungr.

Ved nærmere eftersyn viser det sig imidlertid at de forskjellige arter av småkonger først optrer i det 13 årh.s litteratur, at på den andre siden Þjóðkonungr de par gan-

gene det finnes i den eldre litteratur — i Ynglingatal, i Hamdismål og i kvedene om Sigurd Favnesbane i den eldre Edda — brukes som ord for konge eller fyrste i almindelighet, ensbetydende med Þjóðann eller dróttinn, og at det først er den historisk-statsrettslige spekulasjon i det 13 årh. som har gitt det betydningen konge over et helt folk eller rike.

Ordet *fylkir* om en konge eller høvding har ingen forbindelse med »fylke», men med »folk», og der er ingen antydninger om at de fire østlandske gårdene som heter Fylkishaug, har noe med fylke å gjøre; navnet er avledet av *fylkir* og betyr Kongshaug¹.

Vi har således ingen kildemessig hjemmel for å operere med forestillingen om fylker som kongeriker i tiden før rikssamlingen, og det er i denne sammenheng verd å minne om at vi fra førkristelig tid kjenner flere politiske samfundsdannelser i Norden som er bygget op uten noe slags kongedømme (Island og Grønland, Gotland, Jemtland).

For Trøndelagens vedkommende har vistnok Magnus Olsen søkt å vise² at der er en intim sammenheng mellom konge og fylke, idet han peker på at av fylkeskirkene i de fire inntrondske fylkene står de tre på gårder hvis navn er sammensatt med »haug» (Haug kirke i Verdalen, Sakshaug på Inderøya og Alstadhaug i Skogn). Om to av disse kan han gjøre det sannsynlig at de er så gamle som fra folkevandringstiden (4—6 årh.). Han slutter herav at de samfund, vi her kaller fylker, har hatt som sitt midtpunkt et kultsted, bygget på ættekultus — altså religiøse forestillinger eldre enn vikingetidens gudelære — og at haugen er reist over fylkets konge.

Selvom en skulde ville akseptere hovedlinjene i dette resonnement — som jeg ikke her vil innlate mig på å drøfte nærmere — er det imidlertid klart at man ikke på det kan bygge noen opfatning av fylket som kongerike. Den mann som ligger i haugen, kan ha bygget sin stilling i bygden på

¹ Magnus Olsen, *Ættegård og helligdom*, s. 264 f.

² l. c., s. 262—71.

et helt annet grunnlag enn det militært-politiske kongedømmet, og det anretter vel bare forvirring i tanken uten videre å ville projisere kongedømmet, som vi først vet om fra det 9 årh. av, et halvt årtusen lenger bakover i tiden.

For det om vi således må avvise forestillingen om en fast og stadig sammenheng mellom fylke og konge skal det imidlertid ikke nektes at der *kan* ha vært en slik sammenheng, hvor forholdene lå tilrette for det.

Når skaldene i det 10 og 11 årh. kaller de norske kongene for trøndenes, hordenes, sygnenes, egdenes herre el. l.¹, ligger det ikke i det noen bindende tilknytning til den gamle fylkesorganisasjonen; men når Halldor Okristne kaller Olav Trygvesson for »eynenes konge» eller Sigvat kaller Olav Haraldsson for »strindenes fyrste», peker det unektelig direkte på Eynafylke og Strindafylke — altså på fylker i den del av landet, Trøndelagen, hvor fylkene betydde mest.

Men heller ikke i dette ligger det noe om at de trondske fylkene er å betrakte som gamle kongeriker. —

Det viktigste resultat av det som her er lagt frem, er negativt. Fylket smuldrer vekk mellom fingrene på oss, undtagen i Trøndelagen, hvor det til gjengjeld er et hovedledd i den eldste politiske organisasjon.

Organisasjonsforskjellen, navnlig mellom Trøndelagen og Vestlandet, har sikkert sammenheng med det som Johan Schreiner peker på i sin bok »Olav den hellige og Norges samling», at makten i Trøndelagen lå hos et aristokrati av storbønder, på Vestlandet hos krigerhøvdingen med herredømme over sjøen og leden. Men da blir innholdet av rikssamlingen et annet på Vestlandet enn i Trøndelagen, og for å forstå dette innholdet er det godt å ha befridd sig for forestillingene om gamle fylkesriker.

¹ Hist. Tidsskr. 5 R. IV s. 320 ff.

Edv. Bull.